

Андреја Ж. Марић¹
Универзитет у Бањој Луци
Филолошки факултет

УЗ СТОГОДИШЊИЦУ ЂОРОВИЋЕВЕ СМРТИ

Светозар Ђоровић (1875–1919) (2020), тематски зборник, уредник Јован Делић, Бања Лука: Академија наука и умјетности Републике Српске и Центар за српске студије.

Према је име Светозара Ђоровића врло добро познато не само онима који се српском књижевношћу баве са научног становишта, поставља се питање „шта нас то данас сећа на њега и у којој мери је он ‘присутан’ у нашем садашњем живљењу и нашем интелектуалном памћењу” (9). Ово питање постављено је, а добрим дијелом на њега је и одговорено, у тематском зборнику *Светозар Ђоровић (1875–1919)*, који је објављен у издању Академије наука и умјетности Републике Српске и Центра за српске студије у Бањој Луци. Зборник је једна од ријетких публикација којима је обиљежена стогодишњица Ђоровићеве смрти, а резултат је залагања проф. др Јована Делића, који је и уредник зборника, да се ова важна годишњица обиљежи „критички одмјерено, креативно и на нивоу и писца и књижевне манифестације” (7). Ријеч је, дакако, о књижевној манифестацији „Ђоровићеви сусрети”, у оквиру које је септембра 2019. године уприличен разговор о животу и дјелу Светозара Ђоровића у просторијама мостарске „Просвјете”. Учесници тог разговора са још неколико сарадника аутори су ове драгоцјене публикације, која је, стицајем околности, објављена у Бањој Луци.

О стваралаштву Светозара Ђоровића, у тексту под насловом „Између трајања и заборав”, писао је Јово Радош, аутор питања из уводне реченице. Подсјетио је, наиме, да је Ђоровићево дјело вјерно свједочанство једног времена, једне земље и једног народа, а да писца одликује вјерност националним и социјалним идеалима, као и изражена солидарност са малим човјеском и његовим свијетом. Уз реминисценције на основне карактеристике Ђоровићевог стваралаштва, искористио је прилику да скрене пажњу на значај манифестације „Ђоровићеви сусрети писца”, у оквиру које се више од двије деценије додјељује и награда „Светозар Ђоровић”, за најбољу књигу прозе објављену

¹ andreja.maric@ff.unibl.org

на српском језику. Осим тога, Ђоровић је заступљен и у школској лектури, школа у Љубињу носи његово име, а одбрањене су и неке докторске дисертације у којима су се аутори бавили Ђоровићевим стваралаштвом, углавном у компаративном контексту са другим српским реалистима. Другим ријечима, Ђоровић није заборављен писац, није ни потиснут, али је крајње неизвјесно колико се уистину данас читају његова цјелокупна дјела.

За Јована Делића је, како казује и наслов његовог огледа, „Светозар Ђоровић – мајстор приповијетке”. Његова пажња посвећена је оним приповијеткама које је Владан Недић својевремено уврстио у књигу Ђоровићеве изабране прозе у едицији „Српска књижевност у сто књига”, а које и Делић сматра најбољим дијелом Ђоровићевог приповједног опуса. Једна од таквих приповједака је „На води”, за коју Делић закључује да наговјештава „ону снагу у дочаравању ирационалне силине и разорности еротског нагона која ће доћи са Ивом Андрићем”, те да данас дјелује „као да ју је писао неки Фокнеров двојник, а не прилично традиционални Херцеговац, и то прије више од једног стољећа” (14). Један од драгоцјених токова српске прозе одликује присуство инфантилног фокализатора, а низу значајних имена која повремено пишу у том кључу (попут Глишића, Лазаревића, Станковића, Кочића, Андрића, Ђопића, Киша, Михаиловића, Данојлића, и тако редом) придружује се и Светозар Ђоровић са својим приповијеткама „Богојављенска ноћ” и „На Васкрс”, које су, подсјећа Делић, достигле висок ниво емотивности, док другу карактерише и хумор. Други важан ток тиче се тематизовања „божјих људи” у српској прози, којем Ђоровић даје печат приповијетком „Под пећинама”, оствареном доминантним поступцима карневализације и гротеске. Реалистичко-натуралистичкој традицији најближа је пак приповијетка „Ибрахим-бегов ћошак”, а на том трагу написане су и „Пријатељи” и „Под липом”. На крају, Ђоровић се, према Делићевом мишљењу, приближава и прози Марка Миљанова својом приповијетком „Мујагино јунаштво”.

Стваралаштвом Светозара Ђоровића Душко Певуља се интензивно бавио у више наврата, јер је, најприје, за антологијску едицију „Десет векова српске књижевности” Матице српске из Новог Сада приредио репрезентативан избор из обимног Ђоровићевог опуса, а затим је у више различитих публикација објавио резултате свог приређивачког и научноистраживачког рада у вези са овим писцем. За зборник посвећен његовој стогодишњици приложио је студију „Романсијерски свијет Светозара Ђоровића”, у којој се полази од чињенице да је овај писац временом тежио „ка обимнијим прозним формама и комплекснијим сагледавањима свијета” (29), што је и реализовано у виду

четири романа, те неколико дужих приповједака или приповијести. Певуља сматра да су Ђоровићеви романи, изузев *Стојана Мутикаше*, у српској науци о књижевности прећутани, потцијењени, па и непочитани, те се овом студијом у знатној мјери та неправда исправља. Осим наведеног, ријеч је о романима *Мајчина султанија*, *У ћелијама* и *Међу својима*, а сва четири Певуља тумачи пажљиво, студиозно, поредећи их међусобно, али и са другим ауторовим приповједним остварењима. Закључује да је, у односу на кратке приче, роман Ђоровићу омогућио „шири замах и дубљи наративни захват” (46), те да је у њему успјешно приказао колективни менталитет чаршије, односно њено лице и налачје, а да је у средишту пажње Ђоровићевих романа изразито индивидуализовани романескни јунак, обично у сукобу са успостављеним нормама.

Драгоцјен допринос освјетљавању ширег контекста Ђоровићевог животописа пружио је Горан Максимовић у раду „Књижевна пријатељства Светозара Ђоровића”. Оваквим приступом не само да је указано на све оне српске и јужнословенске писце из различитих градова и средина са којима је Ђоровић пријатељевао, те које је као сараднике укључивао у рад мостарских часописа *Зора* и *Пријеглед Мале библиотеке*, него је разоткривен цијели један умјетнички свијет оног времена којем је припадао наш писац. Такав истраживачки поступак, тврди Максимовић, „предочава нам процесе писања текстова, издавачке и уредничке концепције и планове, читалачке реакције, а изнад свега представља креативну синтезу за разумијевање приватне и јавне личности појединих писаца” (49). Стога се овдје указује на Ђоровићева бројна путовања у Београд, повремено и Нови Сад, на Цетиње, у Загреб, Дубровник, Херцег Нови и Сарајево, гдје је, заједно са мостарским књижевним друговима, свој град представљао на најљепши могући начин, привлачећи уједно друге да посјете Мостар, што су многи писци често и радо чинили. Анализирани су његови записи о сусретима с појединим писцима (Сремац, Матавуљ, Домановић, Милорад Ј. Митровић...), текстови посвећени Љубомиру Ненадовићу, Змају, Осману Ђикићу, Крањчевићу, затим преписка, нарочито она вођена са Миланом Савићем, књижевником и вишегодишњим уредником *Летописа Матице српске*, као и сјећања пријатеља (Павла Поповића, Јелене Скерлић Ђоровић). Сви ови текстови имају, сматра Максимовић, прворазредан документарно-умјетнички значај, а све што је Ђоровић радио у погледу оснаживања књижевних пријатељстава са писцима из других градова свједочило је о његовој дубокој увјерености у „драгоцјену идеју интегралног културног, политичког и сваког другог јединства српског народа, као драгоцјеног предуслова за свеколики његов препород” (69).

У фокусу истраживачке пажње Младенка Сацака, на шта упућује и наслов његовог огледа, „Црна књига о Брђанима”, јесу текстови које су о Првом свјетском рату писали Светозар и Владимир Ђоровић. С једне стране су анализирани Светозарови прозни књижевни записи о рату, радног наслова *Из босанске касарне*, као и приповијетка „Брђани”, његово посљедње дјело, а с друге позната историјско-документарна студија његовог брата Владимира под насловом *Црна књига (Патње Срба Босне и Херцеговине за време Светског рата 1914–1918. године)*. Наведени записи Светозара Ђоровића утемељени су у животном искуству, односно у чињеници да је и прије рата био прогањан од стране аустроугарског режима, да би затим, током Првог свјетског рата, био ухапшен и затворен, али се ради о модернистичким текстовима који „покрећу питања о смислу постојања, ратовања, љубави и страдања” (74). Међутим, приповијетком „Брђани” он се поново вратио класичној, реалистичкој прози, с намјером да вјерно и објективно свједочи о злочинима једне државе против једног народа. Ту намјеру наставио је његов брат Владимир, такође својевремено затвореник у аустроугарским казнионицама, када је и почело његово прикупљање исказа страдалника и очевидаца злочина над српским народом, што је затим резултирало *Црном књигом*. Сацак сматра да и ова књига и Светозарова приповијетка „Брђани” имају исти крајњи циљ: да се патње и страдања Срба у Босни и Херцеговини у Првом свјетском рату опишу, како не би нестали „у заборава времена, и да се злочинци и кривци означе, како би били суђени и кажњени” (79). С обзиром на чињеницу да су се током двадесетог вијека такви злочини понављали, а притом остајали некажњени, јасно је да националним дисциплинама, попут историје српског народа и историје српске књижевности, преостаје да макар његују пажњу према прошлом времену и према прецима, пажњу која би, сматра Сацак, морала бити национално одговорна, морална и државотворна.

„Светозар Ђоровић као сатиричар” наслов је огледа Ранка Поповића, у којем је ријеч не само о његовим сатиричним дјелима („Барон из Дангубице”, „Женидба Пере Карантана”, „Записци са Кисјељака”, „Из земље Хиришине”) него и о цијелом нараштају српских писаца у Босни и Херцеговини који су жестоко критиковали аустроугарску власт, али и домаће политичке представнике који су се залагали за компромис са окупатором. Уз Ђоровића, у том смислу, посебно су се истицали Петар Кочић и Саво Скарић Зембиљ. Сва тројица су били и активни политички дјелатници и народни трибуни, те је, како сматра Поповић, преко њихових сатиричких текстова могуће сагледати „цијеловиту политичку платформу српског клуба у Сабору, бар у вријеме његове идејне и

моралне монолитности” (85). Свјестан да пародијско-сатирични списи Светозара Ђоровића нису најбољи дио његовог књижевног опуса, Поповић их ипак пажљиво анализира, уочавајући да се несумњиво угледао на водеће руске и српске сатиричаре, те да су самим тим његови сатирични текстови најчешће у знаку књижевних утицаја: „Тек на моменте, углавном у портретисању појединих ликова и назначавану обиљежја маловарошке средине, може се препознати пишчева завичајна средина, његов родни Мостар са специфичним људима и обичајима, које је тако добро уткао у своје најуспјелије приповијетке” (92).

Горан Максимовић је вишеструко заступљен аутор у овом зборнику, те потписује и рад под насловом „Смјехотворни поступци у ‘шаљивим играма’ Светозара Ђоровића”. Ради се углавном о једночинкама и кратким комадима који су махом писани за потребе позоришне секције Црквено-православног пјевачког друштва *Гусле* у Мостару, а након опсежног и неопходног теоријског увода, Максимовић пажњу усмјерава на поступке попут комичног преувеличавања и комичног заплета, затим на комичне карактере јунака, који су код Ђоровића најчешће комични типови, па је то можда и највећа слабост у његовом грађењу смјехотворних поступака, а наглашава и да није до краја искористио ни разноврсне могућности језичке комике. У Ђоровићевом драмском опусу, нарочито у анализираним драмским текстовима (*Љубомора*, *Поремећен план*, *Издаје стан под кирију*, *Газда Јаков*, *Владика у Пољицама*, *Наше позориште*), Максимовић указује на „доминацију хумористичког ведрога и забавног смијеха, али и на креативну улогу сатиричког подсмијеха, као и пародичних облика смијеха” (95). Коначан закључак је да сви ови текстови, премда са поједностављеном комедиографском тематизацијом и смјехотворним поступцима, и те како заслужују умјетничку пажњу, ново читање и позоришне адаптације.

Драмским стваралаштвом Светозара Ђоровића бавио се и Раде Симиновић у тексту под насловом „Преображења мостарског причала”. Заправо, овдје се превасходно ради о Ђоровићевим драматуршким *самопреображајима* из прозног у драмско. Пажња је, стога, посвећена колико драмским текстовима толико и оним наративним, за које је одавно запажено да почивају на драмској структури, а што доказује и телевизијска адаптација романа *Стојан Мутикаша* у седмодијелну серију *Поробције*, као и изузетно успјешна мостарска драматизација романа *Мајчина султанија*, о чему свједоче бројне позоришне награде. Симиновића пак посебно занимају могућности драматуршког преображаја приповједног Ђоровића, јер је у том контексту, како тврди, реактуализација његовог дјела и те како могућа, нарочито имајући на уму чињеницу да се ради о „баштиничку изражене самосвијести и имаголошке проницљивости” (119).

У раду су наведени бројни примјери који илуструју те могућности, а особито Ђоровићево инвентивно варирање и преображавање једног драмског мотива у неколико различитих комада.

На самом крају зборника налази се изузетно вриједан додатак који ову публикацију чини још драгоцјенијом и додатно истиче њен научни допринос испред оног пригодног. Горан Максимовић је, наиме, за ову прилику приредио рукопис шаљиве игре *Газда Јаков* Светозара Ђоровића, који се чува у Рукописном одјељењу Матице српске у Новом Саду и који до сада није објављиван. Разлог је тај што је текст ове једночинке непотписан, премада је више индиката који указују на то да се ради о тексту који је Ђоровић послао на конкурс Матице српске за награду из „Фонда Јована пл. Наке”. О том тексту, као Ђоровићевом, раније су писали Лука Дотлић и Јосип Лешић, а у прилог томе говори и једно писмо Светозара Ђоровића упућено Милану Савићу, у којем помиње рукопис који шаље на наведени конкурс. Максимовић наглашава да се ради о комаду који је близак Глишићевој *Подвали*, али и великој скупини драмских дјела о тврдицама. Наглашавајући да је у питању комад који не заостаје за другим Ђоровићевим драмским текстовима, те да је написан аутентичним говором мостарске средине с почетка 20. вијека и заснован на брзом смјењивању комичних ситуација, Максимовић закључује да ово дјело и те како заслужује да буде доступно савременој књижевној и позоришној публици. Публиковањем *Газда Јакова*, уз сва наведена, научно утемељена *нова читања* Ђоровићевог цјелокупног приповједног, романескног, драмског, сатиричног, документарно-мемоарског опуса, показује се да је Јован Делић у праву када каже да овај зборник „потврђује да је Светозар Ђоровић жив и сто година послје смрти, и то у књижевности и животу ненаклоњеном времену” (8).